

Розвиток Відділення на сучасному етапі

Наталія Мелешко

завідувач Відділення «Наукова каталогізація фондів та організація системи каталогів» ЛННБУ ім. В. Стефаника

В статті розглядаються передумови та причини структурних змін, які призвели до створення Відділення «Наукова каталогізація фондів та організація системи каталогів» на базі відділу опрацювання та алфавітних каталогів і відділу систематизації.

Ключові слова: автоматизована інтегрована бібліотечна система «Aleph», формат MARC 21, каталогізація, рекаталогізація, авторитетний контроль.

The article considers preconditions and main reasons of structural changes that caused the merging of The Library Processing and Alphabetical Catalogues Department with The Library Classification Department into The Scientific Cataloguing of Bookfunds and Catalogue System Organisation Division.

Keywords: Aleph Integrated Library System, MARC 21 Formats, cataloguing, recataloguing, authority control.

В статье рассматриваются предпосылки и причины структурных изменений, результатом которого стало слияние отдела обработки и алфавитных каталогов с отделом систематизации, и образование Отделения «Научная каталогизация фондов и организация системы каталогов».

Ключевые слова: автоматизированная интегрированная библиотечная система «Aleph», формат MARC 21, каталогизация, рекаталогизация, авторитетный контроль.

Комп'ютеризація бібліотек, яка почалась в Україні в 90-х роках минулого сторіччя, спричинилась до глибоких змін у всій бібліотечній галузі, зокрема у такій сфері бібліотечної діяльності як каталогізація документів та організація довідково-пошукового апарату. Впровадження у бібліотечну практику електронно-обчислювальної техніки призвело до появи електронного каталогу (ЕК). Власне, створення та підтримка ЕК — провідної підсистеми загальнобібліотечної інформаційної системи, є пріоритетним завданням кожної бібліотеки, яка стала на шлях автоматизації.

Опрацювання видань для електронного каталогу Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника 1991 р. розпочали працівники відділу автоматизації та відділу комплектування в інформаційно-пошуковій системі CDS/ISIS (UNESCO) та у форматі USMARC (United States Machine-Readable Cataloging). В 1995 р. відбулась зміна формату бібліографічного опису. USMARC було замінено на UNIMARC (Universal Machine-Readable Cataloging). З 1998 р. до каталогізації документів долучився відділ опрацювання. Видання з відділу комплектування потрапляло на виставку нових надходжень, де з ним ознайомлювались користувачі. Наступним етапом було індексування цього видання у відділі систематизації згідно з таблицями Бібліотечно-Бібліографічної Класифікації (ББК). Після цього у відділі опрацювання проходила каталогізація видань згідно з форматом, після чого література передавалась до відділу фондів. Загалом, шлях проходження документа від моменту поступлення у бібліотеку і до отримання його користувачем тривав 5-6 тижнів.

Процес впровадження автоматизованих бібліотечних систем, створення електронних каталогів та каталогів відкритого доступу (On-line Public Access Catalog — OPAC) в бібліотеках світу був надзвичайно динамічним. У зв'язку з цим на початок 2006 р. і для ЛННБУ ім. В. Стефаника постало питання необхідності прийняття нової стратегії розвитку діяльності, яка б визначила її роботу в перспективі на наступні десятиріччя. Розуміння необхідності представлення бібліотеки в глобальному бібліотечному просторі як досконалої інформаційної системи, по-справжньому демократичної, відкритої, комфортної для користувача, призвело до підписання у 2007 р. договору з фірмою «ExLibris» та закупівлі автоматизованої бібліотечної інтегрованої системи «Aleph». Форматом каталогізації бібліотечних документів було обрано MARC 21, який забезпечує зручний спосіб зберігання інформації та дає можливість вільного обміну бібліографічними даними з найбільшими бібліотеками світу згідно з клієнт-серверним протоколом **Z39.50**. При виборі формату враховувався цілий ряд факторів: обмежену декількома країнами Європи кількість бібліотек, які працюють в UNIMARC, загальносвітову тенденцію до повної уніфікації формату опису і поступовий перехід великих

національних бібліотек на MARC 21 (Німецька, Австрійська національні бібліотеки, Російська державна бібліотека та ряд інших), можливість використати багаторічний досвід бібліотек Республіки Польща, з якими ЛННБУ ім. В. Стефаника має досвід плідної співпраці, і які з початку створення електронних каталогів (90-ті роки минулого сторіччя) працюють у форматі MARC 21 і, відповідно, могли надати фахову допомогу. Необхідно теж врахувати, що за розвиток та динамічність формату відповідають такі потужні організації як Американська бібліотечна асоціація та Бібліотека Конгресу США.

Заміна інформаційно-пошукової системи CDS/ISIS на АБІС «Alerph» та формату каталогізації на MARC 21, який забезпечує ефективність та оперативність подачі інформації користувачу в електронному каталозі бібліотеки, перехід на Універсальну Десяткову Класифікацію (УДК) та предметизацію документів, вимагали відповідних змін у структурі відділів, які здійснюють каталогізацію та відповідають за ведення ЕК. В січні 2008 р. згідно з наказом директора № 161 «Про зміни у штатному розписі бібліотеки на 2008 р.» було створено новий структурний підрозділ — Відділення «Наукова каталогізація фондів та організація системи каталогів», до складу якого ввійшли відділ опрацювання та алфавітних каталогів і відділ систематизації.

Необхідно зазначити, що процес підготовки до перебудови структури та заміни самої концепції опрацювання документів та їх систематизації на більш широке поняття «каталогізації» тривав протягом 2006–2007 рр. Одним з важливих чинників, що вплинули на майбутні зміни в основних бібліотечних процесах, стала можливість ознайомлення та вивчення досвіду роботи бібліотек Республіки Польща на трьох бібліотечних сесіях, які відбувалися в рамках «Міжнародної школи гуманітарних наук Східної і Центральної Європи» у Варшаві в 2006, 2008 та 2009 рр., проведення яких стало можливим завдяки співпраці ЛННБУ ім. В. Стефаника з Інститутом міждисциплінарних досліджень «Artes Liberales» Варшавського університету. Учасники сесій заслухали курс лекцій з бібліотекознавства та бібліотечної справи, ознайомились з роботою підрозділів найбільших бібліотек Варшави (Національна Бібліотека, Бібліотека Варшавського Університету, Бібліотека

публічна столичного міста Варшави, Бібліотека Варшавської Політехніки, Бібліотека Духовної Семінарії). Працівники Відділення ознайомились з основними засадами роботи в форматі (MARC 21), з міжнародними правилами каталогізації (ISBD та AACR 2), з пошуковими можливостями електронних каталогів. Висловлюємо подяку директорові програми «Міжнародна школа гуманітарних наук Східної і Центральної Європи: Нові методології досліджень і навчання» п. професору Єжи Аксеру, виконавчому директору п. др. Роберту Сухарському, керівникові сесій п. Еві Рудницькій та всім працівникам бібліотек Варшави за допомогу і співпрацю.

З самого початку впровадження інтегрованої бібліотечної системи «Alerh» та змін формату опису, працівники бібліотеки зіткнулись з цілим рядом проблем. Найважливішими були: практично повна відсутність в Україні методичної документації, фахової літератури, брак коштів та кваліфікованих кадрів у бібліотеці. Основними джерелами інформації стали матеріали, які надала Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». Особливу подяку за допомогу і підтримку висловлюємо заступникові директора з автоматизації КМА п. Оксані Бруй та представнику фірми «ExLibris» в Україні п. Сергію Доценку.

Повертаючись до структурних і концепційних змін, які відбувались у бібліотеці з впровадженням АБІС «Alerh», треба зазначити, що ідея об'єднання відділів опрацювання та систематизації в єдиний структурний підрозділ не була новою. З дня створення і до листопада 1979 р. в бібліотеці функціонував відділ опрацювання, в склад якого входив сектор систематизації і систематичних каталогів. В грудні 1979 р. було створено відділ систематизації. Аналогічна тенденція поділу відділів існувала в бібліотеках Радянського Союзу (Державна бібліотека СРСР імені В. І. Леніна — сьогодні Російська державна бібліотека (РДБ)), в яких протягом 60–90-х років минулого сторіччя відокремлювали відділи класифікації та систематичних і предметних каталогів від відділів опрацювання. З впровадженням нових процесів каталогізації документів в системі автоматизованої технології формування бібліографічного запису визнано за доцільне об'єднання

відділів опрацювання і систематизації в єдину структуру — відділи або Відділення каталогізації. В РДБ об'єднання відбулось у 2001 р., в ЛННБУ ім. В. Стефаника — у 2008 р., згідно з наказом директора № 161 від 28.12.2007 р.

Зміни торкнулись не тільки структури, іншого змісту набуло саме поняття каталогізації документів, яке стало сукупністю процесів, що забезпечують створення та функціонування електронного каталогу бібліотеки. До складу каталогізації входять бібліографічне опрацювання: створення бібліографічного опису та індексація (систематизація і предметизація), а також технічне опрацювання. Модель бібліографічного опису, створеного відповідно до вимог MARC 21 Concise Format for Bibliographic Data і базових принципів Міжнародного стандартного бібліографічного опису (International Standard Bibliographic Description — ISBD), вповні відповідає багаторічним традиціям каталогізації бібліотечних документів. У той же час її універсальний характер (бібліографічний опис і індексацію документа здійснює один каталогізатор) відповідає вимогам часу, є більш поглибленим та характеризується аналітичністю бібліографічних записів. Позитивним результатом структурних змін та уніфікації процесу каталогізації є значне скорочення шляху документа з відділу комплектування до користувача. У Відділенні нові надходження проходять повну каталогізацію впродовж одного тижня, стають доступними через електронний каталог для користувача, надходять у читальний зал відділу науково-дослідної та інформаційно-довідкової роботи, де користувач може з ними ознайомитись і передаються у відділ основних книжкових фондів, читальні зали та філіали бібліотеки.

Каталогізація документів у бібліотеці проводиться у двох напрямках. Першим є представлення в електронному каталозі нових надходжень із відділу комплектування, другим — рекаталогізація документів, оскільки створення ЕК, який повною мірою відображає весь бібліотечний фонд, є пріоритетним завданням кожної бібліотеки. З червня 2007 р. і дотепер у бібліотеці наукову каталогізацію та рекаталогізацію пройшли більше як 88 тисяч видань, серед яких — монографії, серіальні видання, нотні друковані видання та рукописи, картографічний матеріал, видання на

електронних носіях (крім стародруків, рукописів, творів образотворчого мистецтва, картографічних матеріалів).

В квітні 2009 р., паралельно зі створенням бібліографічної бази даних, уперше в Україні у форматі MARC 21 для авторитетних даних (MARC 21 Format for Authority Data), розпочато формування авторитетної бази авторської відповідальності «ім'я особи». Використання авторитетних даних дозволяє уніфікувати та формалізувати написання імені автора, колективного автора та предметних рубрик, значно спрощує пошук в електронному каталозі. На сьогодні база даних авторитетних файлів бібліотеки налічує більше семи тисяч записів, основу яких складає «україніка», тобто в ній представлені українські письменники, історики, бібліографи, вчені, діячі Церкви, чії праці зберігаються у фондах бібліотеки. У другій половині 2010 р. планується розпочати роботу із створення авторитетних файлів «колективний автор». Кінцевою метою є створення авторитетної бази (Authority Database) на: «ім'я особи», «колективний автор», «автор/заголовок» (орієнтовано на MARC 21 для авторитетних даних) та предметні рубрики (орієнтовано на «Library of Congress Subject Headings — Principles of Structure and Policies for Application», MARC 21 для авторитетних даних та «Library of Congress Subject Headings»).

Одним із важливих завдань на шляху автоматизації бібліотечних процесів є ретроконверсія (переведення в форму, яку зчитує машина) всього карткового каталогу. З 2009 р. у відділі автоматизованої обробки наукової інформації та комп'ютеризації розпочато створення «image-каталогу» шляхом сканування карток з метою створення їх цифрових образів. Підготовкою карток ГАК до сканування займаються працівники Відділення. При перегляді карткового каталогу відсортовуються видання за 1990–1991 роки, які не відображені в електронному каталозі. В подальшому вони проходять рекаталогізацію, таким чином поповнючи ЕК бібліотеки. За 2009–2010 рр. підготовано до сканування більше як 600 тисяч карток з ГАК.

Інтеграція ресурсів та кооперація роботи бібліотек набуває все більшого поширення в Україні. Враховуючи вимоги часу, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», Наукова бібліотека імені Г. І. Денисенка Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут» та Публічна бібліотека імені Лесі Українки прийняли рішення про створення корпоративної бібліотечної системи. Усі чотири бібліотеки мають однакове програмне забезпечення — інтегровану бібліотечну систему «Alef» та використовують один формат обміну даними — MARC 21. Ведуться роботи зі створення робочих груп з регулювання та гармонізації бібліографічних стандартів, на яких базуватиметься Зведений каталог бібліотек-учасниць проекту. На сьогодні вже налагоджено механізм запозичення/обміну бібліографічними даними між бібліотеками — учасницями проекту згідно з клієнт-серверним протоколом **Z39.50**. В рамках проекту корпоративної каталогізації проводяться зустрічі, семінари, круглі столи, а також ведеться діалог з вирішення проблем в режимі он-лайн.

За три роки існування у Відділенні «Наукова каталогізація фондів та організація системи каталогів» розроблено довготермінову стратегію і програму, спрямовану на:

- безперервне навчання бібліотечних спеціалістів;
- залучення до роботи в бібліотеці фахівців із знанням іноземних мов;
- переклад українською мовою основних документів, необхідних для роботи з форматом MARC 21;
- координацію діяльності бібліотек — учасників «Корпоративної бібліотечної системи» у напрямі кооперації процесів каталогізації з метою спільного використання єдиного протоколу обміну БД;
- вивчення досвіду роботи бібліотек України та за кордоном.

Необхідно відзначити, що процес структуризації Відділення є незавершеним. Послідовне впровадження нових спеціалізованих форматів MARC 21 і пов'язана з цим поява нових виробничих процесів викликає і буде викликати в майбутньому потребу в структурних трансформаціях, які підказує саме життя.